

Ирина Е. ИВАНОВА*
Московский государственный
университет им. М. В. Ломоносова
Факультет иностранных языков и регионоведения

Оригинални научни рад
Примљен: 28. 11. 2021.
Прихваћен: 2. 3. 2022.

АУТОНОМНОСТ РАДЊИ ИЗРАЖЕНИХ ПРЕДИКАТОМ И ГЛАГОЛСКИМ ПРИЛОГОМ У СРПСКОЈ РЕЧЕНИЦИ У СВЕТЛУ ИНТЕРПУНКЦИЈЕ

Чланак је посвећен проблему аутономности радње изражене глаголским прилогом у односу на радњу исказану предикатом у српској реченици. Наше истраживање је показало да је одлучујући фактор у том питању темпоралан однос између две радње, то јест антириорност, симултаност или постериорност таксиса, као и његов узрочни или начински карактер. Појам аутономности радње показао се важан за интерпункцијско издвајање глаголског прилога или конструкција с глаголским прилогом, тако да се може говорити о корелацији између аутономности радње и интерпункцијског обликовања просте реченице у савременом писменом српском језику. Највећи део интерпункцијски издвојених глаголских прилога сачињавају глаголски прилози који именују узрок основне радње, као и радњу која претходи основној. Код глаголских прилога који означавају радњу истовремену с основном и прилога који је карактеришу, они први означавају се зарезима.

Кључне речи: глаголска радња, српска интерпункција, правопис, глаголски прилог, зарез, аутономност.

У складу с правилима изложеним у важећем правопису српског језика, глаголски прилози са зависним речима могу, али и не морају бити интерпункцијски издвојени. Као што се наводи у *Правопису*, „када се истиче њихова тесна повезаност с... предикатом... не одвајају се запетом:

Ђуређи посматра њено лице, као да га испитује. – Нервозно је ходао по соби и ходајући говорио. – Мајка га понесе преко чистине не обазирјући се на звиждук метака” (Пешикан и др. 2010: 108).

---

* iva53@inbox.ru

С друге стране, тај нормативни приручник каже да кад се глаголским прилозима накнадно одређује... предикат, они се одвајају запетом: „Мајка га понесе преко чистине, *не обазирјући се* на звиждук метака. – Ево, на станици разговарамо, *чекајући* воз – У тај пар уђе баба, *плачући* од туге” (Пешикан и др. 2010: 108). Писац је тај који одлучује да ли ће употребити интерпункцијски знак, од њега зависи да ли замишља текст реченице као једну радњу или као две посебне, на шта указује понављање истог примера који илуструје како случајеве употребе запете, тако и њеног изостављања.

Полазећи од наведеног, може се говорити о различитом степену аутономности глаголске радње изражене глаголским прилогом у односу на радњу исказану предикатом. Наше истраживање показује да се у српској реченици границе глаголских прилога и конструкција с глаголским прилогом који означавају узрок основне радње редовно обележавају зарезима. По свему судећи, разлог је у томе што се узрок и последица узимају као аутономне појаве. Изгледа да до издвајања глаголских прилога те групе долази без обзира на то да ли се они налазе на почетку, на крају или у средини реченице:

Немајући друга посла, провели су ме кроз фабрику (Пешић 1984: 17). – **Пошто нису имали друга посла, провели су ме кроз фабрику.*

... и које је, не очекујући је, вероватно био несвестан (Давичо 1971: 63). – **Био је несвестан јер је није очекивао.*

Многи од њих, везујући се у младости за Вука, за српску народну поезију, везали су се доживотно за нашу културу (НИН 1987: 32). – **Везали су се за народну поезију зато што су се везали за Вука.*

Економске везе града са селом пре су користиле варошанима, обезбеђујући им услове материјалне егзистенције од продаје артикала градске привреде (ЈИЧ 1973: 107). – **Пошто су економске везе обезбеђивале варошанима услове материјалне егзистенције од продаје артикала градске привреде, пре су користиле варошанима.*

Устав из 1869, прописујући обавезне четворогодишње посланичке изборе и састајање Народне скупштине сваке године, допринео је политичком активирању народа и интензивнијем политичком животу у земљи (ПИЈН 1965: 11). – **Устав је допринео политичком активирању народа и интензивнијем политичком животу у земљи зато што је прописивао обавезне четворогодишње посланичке изборе и састајање Народне скупштине сваке године.*

... прснуо сам у смех, не знајући да је та шубара део „господске” ношње (Пешић 1984: 17). – **...прснуо сам у смех јер нисам знао да је та шубара део „господске” ношње.*

У групи глаголских прилога који означавају радњу која претходи основној очигледно су присутне две аутономне радње. Због тога се углавном такви глаголски прилози интерпункцијски издвајају, чак и у случајевима контакт-ног таксиса:

Изговоривши љутило последње речи, Хамди-бег застаде (Андрић 1963: 12). – **Чим је изговорио љутило последње речи, Хамди-бег застаде.*

Завршивши најзад ту целу луду причу, Мића је упалио светлост (Давичо 1971: 23) – **Кад је Мића завршио ту целу луду причу, упалио је светлост.*

... на што је он захвално погледа и, утишавши се, превуче руком преко ознојеног чела (Петровић 1963: 115). – **Он ју је прво погледао, затим се утишао и после превуче руком преко ознојеног чела.*

Дошавши у Тринкомале, остала је у гостима код рођака (Пешић 1984: 57) – *Прво је дошла у Тринкомале, онда је остала у гостима код рођака.

Оваквом изгледу Краљева умногоме је допринео тадашњи председник општине Јован Сарић, који је, *спаљујући читаве махале страћара*, успевао да од потпуно несређеног насеља реализује регулациони план (Милановић 1973: 53). – *Председник општине Јован Сарић је спаљивао читаве махале страћара, након тога је реализовао регулациони план.

У такав један „Grotta Palazzese”, ушли смо са каменом поплочане улице, *спуштајући се вијугавим степенацијом као да силазимо у само море* (Московљевић 1972: 61). – *На почетку смо се спустили степенацијом, затим смо ушли у „Grotta Palazzese”.

Ређе се не врши издвајање глаголских прилога наведених група помоћу интерпункцијских знакова. До тога углавном долази онда кад изостављањем глаголског прилога реченица постаје семантички или граматички недовршена. У следећем примеру глаголски прилог је неизоставни део предиката, без којег цела реченица губи онај смисао на који указује како ред речи у реченици тако и шири контекст:

Овакав мешовит састав леса Б. Букуров је утврдио *анализирајући велику количину фосилне фауне коју је нашао на различитим местима бачке лесне терасе* (Царић 1984: 21).

Без глаголског прилога са зависним речима реченица не изражава исти смисао: *Овакав мешовит састав леса Б. Букуров је утврдио*. У таквом случају два глаголска облика нису аутономна како у синтаксичком тако и у семантичком погледу.

У реченици **Вратио се на обалу оставивши Леандра далеко од Хере у мраку да се утопи** (Павић 1991: 24) главну информацију садржи конструкција с глаголским прилогом и зато не може бити изостављена.

У другим случајевима кад границе конструкције с глаголским прилогом нису обележене резезима, разлог се састоји у томе што аутор види обе радње као целовит процес. Најчешће до тога долази када се ради о контактном таксису:

... рекао је Ђорђе уздахнувши као да се буди (Давичо 1971: 29). Уздах и говор овде су компоненте истог процеса.

Исто у реченици: *Заставиши преда мном погледали су ме пажљиво* (Чолаковић 1968: 10)...

Господин Албрехт је читајући на обали заспао (Пешић 1984: 38). У овој реченици прилошка конструкција служи као изражајно средство, захваљујући коме читалац види како се старијем господину склапају очи док чита седећи на плажи.

У реченици *... те онда нареди Циганима коло и дохвативши Мицу око паса завитла сву чељад наред двораша* (Петровић 1963: 52) аутор ствара слику како јунак не само започиње игру дохвативши Мицу око паса него је држи током целе игре.

Али има и таквих који као губар ускачу и начињу време у средини *остављајући за собом рупе* (Павић 1991: 26). Два глагола означавају исти процес: *начињу време* и самим тим *остављају за собом рупе*.

Што се тиче случајева кад глаголски прилог означава радњу истовремену с основном или ону која следи иза ње, може се претпоставити да код њих писац сам одређује степен аутономности две акције, па према томе одваја једну од друге помоћу интерпункцијских знакова или не одваја. У првом случају су обе радње једнако значајне, у другом радња која је изражена глаголским прилогом карактерише основну. Све је то у складу с нормама српске интерпункције изложеним у правописним приручницима српског језика, како у Белићевом (1950: 79) тако и у савременом правопису: „Будући да се у српском правопису примењују правила логичке или слободне интерпункције, граматичком анализом утврђују се могуће позиције запете, а да ли ће се тај интерпункцијски знак у њима заиста писати, одређују делом обавезна граматичка правила... делом смисаони односи и служба речи у реченици... а делом и сам писац, којем се оставља слобода да интерпункцијом сугерише како треба схватити делове текста – као целовито повезане с контекстом или као издвојене и посебно истакнуте” (Пешикан и др. 2010: 101–102). Читалац, који је носилац истих интерпункцијских норми, перцепира ту информацију на адекватан начин:

Уз помоћ војске бегови су се жестоко светили пораженим сељацима убијајући их јатомице (ПИЈН 1965: 16). У овој су реченици глаголи *светити се* и *убијати* контекстуални синоними јер означавају исти процес, зато се не раздвајају резомом.

Служећи се античком... терминологијом можемо у овој првој фази **говорити о формирању** две категорије аутохтоних насеља (ЈИЧ 1973: 15). У наведеној реченици *служити се античком терминологијом* семантички је саставни део глагола *говорити*, дакле то су контекстуални делимични синоними који означавају исту радњу.

Ако је у сличној реченици глаголски прилог издвојен интерпункцијски, то означава да аутор подразумева две аутономне радње, обраћајући нарочиту пажњу на сваку од њих:

Овог пута у новинама је нека Пеана Bongiorno давала и приказ „Ибик”, истичући сјајну изру младе Irene Plaar у насловној улози (Павић 1991: 54). У овом случају због раздвајања једног процеса на две аутономне радње семантички *истицати изру* и *давати приказ* нису контекстуални синоними.

Тако гласе два од тридесетак питања из „Упитника Марсела Пруста”, на која је овога пута, **не заобилазећи ниједно**, одговорила (НИН 1987: 36). Писац узима процесе *одговорила је на питање* и *није заобишла ниједно* као два аутономна.

Не обазирјући се на смех присутних, господин Корелија је причао мирно (Пешић 1984: 58). Иако овде глаголски прилог изражава карактеристику основне радње, писац наглашава сваки од тих елемената процеса.

У реченици **Стајао је, назирући се једва, наслоњен на врата** (Давичо 1971: 28) глаголски прилог би могао служити као дефиниција радње **стајао је**. Али интерпункција подсећа читаоца да се ту ради о два агенса: један је стајао наслоњен на врата, други га није могао видети.

У роману О. Давича „Песма” могућности српске интерпункције користе се ради реализовања различитих значењских нијанси у реченицама које следе једна за другом и које су врло сличне по лексичком саставу и граматичком обликовању:

Откако је пред подне отишла Ана, поневши портрет који је висио у удубљењу између полица с књигама, откако је Ана отишла...

Ана је отишла поневши свој уљани портрет и последњу актен-ташну његових рукописа (Давичо 1971: 16). Преласком с описа две аутономне радње у првој реченици (Ана је отишла, Ана је понела свој портрет) на опис истих радњи, изричито повезаних међусобно (Ана је отишла и понела свој портрет) читалац осећа повећање психичке напетости код јунака романа Андрије Вековића, иако у том тренутку Вековић још не зна да га жена коју воли напушта заувек. Тако, српски интерпункцијски систем на суптилни начин омогућава значајно прецизирање књижевног текста.

На крају можемо рећи да већи део интерпункцијски издвојених глаголских прилога сачињавају глаголски прилози који именују узрок основне радње, као и радњу која претходи основној, што је у вези с аутономношћу процеса које изражавају. Код глаголских прилога који означавају радњу истовремену с основном и оних који је карактеришу, зарезима се издвајају они први. Пошто је граница између ове две групе врло танка, о степену њихове аутономности одлучује писац.

ИЗВОРИ

Андрић 1963: И. Андрић, *Сабрана дела*, књ. 2, Београд: Просвета, Загреб:

Младост, Сарајево: Свјетлост, Љубљана: Државна zaloжба Словеније.

Давичо 1971: О. Davičo, *Pesma*, Београд: Nolit.

ЈИЧ 1973: *Jugoslovenski istorijski časopis*, br. 3–4, Београд.

Милановић 1973: Д. Милановић, *Краљево и његово уже гравитационно подручје*, Београд: Књижевне новине.

Московљевић 1972: О. Московљевић, *Светлости Медитерана*, Нови Сад: Матица српска.

НИН 1987: *НИН*. 20. 9.

Павић 1991: М. Pavić, *Unutrašnja strana vetra ili roman o Heri i Leandru*, Београд: Prosveta.

Петровић 1963: В. Петровић, *Молох*, Београд: Просвета.

Пешић 1984: С. Пешић, *Светло острво*, Нови Сад: Матица српска.

ПИЈН 1965: *Преглед историје југословенских народа*, II део, Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке републике Србије.

Царић 1984: N. Carić, *Opština Bečej*, Novi Sad: Institut za geografiju Prirodno-matematičkog fakulteta u Novom Sadu.

Чолаковић 1968: Р. Чолаковић, *Казивање о једном покољењу*, књ. 2, Сарајево: Свјетлост, Београд: Просвета.

ЛИТЕРАТУРА

Белић 1950: А. Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд: Просвета.

Пешикан и др. 2010: М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица, *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица српска.

Ирина Иванова

АВТОНОМНОСТЬ ДЕЙСТВИЙ, ВЫРАЖЕННЫХ СКАЗУЕМЫМ И ДЕЕПРИЧАСТИЕМ В СЕРБСКОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ, В СВЕТЕ ПУНКТУАЦИИ

Резюме

Статья посвящена проблеме автономности в сербском предложении действия, выраженного деепричастием, по отношению к действию, выраженному сказуемым. Наше исследование показало, что решающим фактором в этом вопросе является временная взаимосвязь между двумя действиями, то есть отношения предшествования, одновременности и следования, а также выражение причинно-следственных отношений и характеристики действия. Понятие автономности действий оказалось очень важным для пунктуационного выделения деепричастий и деепричастных оборотов, так что мы можем говорить о корреляции между автономностью действий и пунктуационным оформлением предложения в современном письменном сербском языке. Большую часть пунктуационно выделенных деепричастий составляют деепричастия, называющие причину основного действия, а также действие, предшествующее основному. Среди деепричастий, обозначающих действие, одновременное с основным, и деепричастий, характеризующих основное действие, обособляются первые из них. Отсутствие пунктуационного выделения деепричастия относит его к группе деепричастий, выражающих характеристику основного действия.

Ключевые слова: глагольное действие, сербская пунктуация, орфографический кодекс, деепричастие, запятая, автономность.